

Nie tylko sport...

„Sport nie jest celem samym w sobie” – te słowa wypowiedziane 8 lutego 1950 r. we wschodnioniemieckim parlamencie przez pierwszego przywódcę kraju, Waltera Ulbrichta, wskazują na niezwykle istotną rolę sportu w NRD.

Sport, zwłaszcza w wydaniu międzynarodowym, nie był przez władze państwowe traktowany jedynie jako rozrywka lub sposób spędzania wolnego czasu – od samego początku istnienia wschodnioniemieckiej państwowości był ważnym instrumentem prowadzenia polityki. Zadania, jakie władze stawiały przed sportowymi organizacjami kraju, dotyczyły wszystkich sfer funkcjonowania państwa – od dyplomacji po politykę wewnętrzną.

W myśl założeń władz państwowych sport w NRD, jako element stabilizacji systemu politycznego kraju, miał pełnić istotne funkcje w polityce wewnętrznej państwa. Najważniejsze zadania sportu polegały na mobilizowaniu obywateli do pożądaných zachowań społecznych i umacnianiu istniejącego porządku społeczno-politycznego. Podstawy ideologiczne systemu opierały się – poza odwołaniami do selektywnie dobranych tradycji niemieckiego sportu – na tzw. marksistowskiej koncepcji wychowania fizycznego. Udziałem polityki sportowej NRD miała się stać indoktrynacja światopoglądowa młodzieży. Uczestnictwo młodych ludzi w organizowanych przez władze państwowe imprezach sportowych oraz przynależność do klubów i stowarzyszeń o charakterze sportowym, wzmocnione przez wszechobecną propagandę, miały zapewnić

kontrolę nad młodzieżą i stwarzać odpowiednie warunki kształtowania jej postaw. Specyficznym aspektem masowego rozwoju kultury fizycznej w NRD było nastawienie na aktywność sportową o charakterze wojskowym, której celem było przygotowanie młodych obywateli do służby wojskowej. Militaryzacja społeczeństwa stanowiła bowiem jeden z istotnych elementów stabilizacji sytuacji wewnętrznej w kraju.

Sport (w wydaniu profesjonalnym) poza pełnieniem zadań ideowo-wychowawczych i obronnych miał być czymś w rodzaju zastępczego sukcesu, przyczyniając się jednocześnie do podniesienia efektywności pracy. Sukcesy sportowe miały ponadto budować tożsamość narodową obywateli NRD. Identyfikacja ze sportowcami miała służyć przede wszystkim zwiększeniu świadomości państwowej, wzmocnieniu politycznej integracji i identyfikacji obywateli ze wschodnioniemieckim państwem. Wiele oficjalnych założeń ideowych miało charakter deklaracyjny, o czym świadczy np. zaniedbywanie sportu masowego, choć w najważniejszych dokumentach państwowych podkreślano jego ogromne znaczenie.

Najważniejsze zadania wschodnioniemieckiego sportu miały związek z polityką zagraniczną. Pojawienie się NRD na międzynarodowej scenie

sportowej było jednak efektem skomplikowanego procesu. Za to stosunkowo szybko i łatwo (m.in. dzięki kontaktom przedwojennych działaczy sportowych) udało się to drugiemu państwu niemieckiemu – RFN. Zachodnioniemiecki Narodowy Komitet Olimpijski (Nationales Olympisches Komitee – NOK) został przyjęty w poczet Międzynarodowego Komitetu Olimpijskiego (MKOl) już w 1951 r. MKOl odmówił natomiast włączenia w swe szeregi wschodnioniemieckiego NOK i wezwał oba państwa niemieckie do powołania wspólnej drużyny olimpijskiej. Doszło do tego dopiero po czterech latach po wielu perturbacjach i naciskach ze strony szefa MKOl, Amerykanina Avery’ego Brundage’a, którego osobistą ambicją było utrzymanie jednej reprezentacji sportowej Niemiec jako dowodu na wyższość sportu nad polityką.

Pierwszy start w rywalizacji sportowej jednej niemieckiej reprezentacji miał miejsce w 1956 r. na zimowych igrzyskach olimpijskich w Cortina d’Ampezzo oraz letnich w Melbourne. Do występów wspólnej niemieckiej ekipy olimpijskiej doszło jeszcze w 1960 r. w Squaw Valley (igrzyska zimowe) i Rzymie (letnie) oraz w 1964 r. w Innsbrucku (zimowe) i Tokio (letnie).

Za kulisami wspólnych występów sportowców z obu państw niemieckich toczyła się zacięta rywalizacja. Przedstawiciele NRD dążyli do pełnego uznania wschodnioniemieckiego komitetu olimpijskiego oraz urzeczywistnienia idei samodzielnej reprezentacji olimpijskiej NRD, natomiast działacze z RFN wszelkimi sposobami starali się temu zapobiec. Dążenie do międzynarodowego uznania stało bowiem w sprzeczności z roszczeniami RFN do pełnienia roli jedynej reprezentacji Niemiec i podważało tzw. doktrynę Hallsteina. Nie sposób jednak nie dostrzec, że rozszerzenie niemieckiej reprezentacji o sportowców z NRD, a także wzajemna rywalizacja wewnątrz ekipy olimpijskiej przyczyniły się do znaczącej poprawy jej poziomu, co znalazło odzwierciedlenie we wzroście liczby medali na kolejnych igrzyskach.

Sukcesy wschodnioniemieckich sportowców spowodowały pośrednio pełne włączenie NRD w połowie lat 60. do większości międzynarodowych organizacji sportowych. Sport miał w tym

okresie do spełnienia konkretne, pragmatyczne zadania. Wobec braku oficjalnych stosunków dyplomatycznych z państwami zachodnimi kontakty sportowe pełniły funkcję zastępczą, wyprzedzając nawiązanie oficjalnych relacji między państwami. W okresie izolacji kraju sport gwarantował obecność wschodnioniemieckiego państwa w świadomości społeczności międzynarodowej. Sportowcy i trenerzy pełnili wówczas niezwykle istotną funkcję dyplomatyczną, stając się w pewnym sensie ambasadorami kraju („dyplomataci w dresach”), aktywnie promującymi NRD na światowych arenach. Prowadzona przy użyciu sportu polityka zagraniczna oraz zakulisowe działania przyczyniły się do urzeczywistnienia jednego z najważniejszych celów energetycznej polityki zagranicznej – uznania NRD za samodzielne państwo przez światowe organizacje, co było preludem do akceptacji dwóch odrębnych państw niemieckich i całkowitego zaakceptowania NRD na arenie międzynarodowej. Ukoronowaniem wieloletnich starań NRD w tym zakresie było pełne zaaprobowanie komitetu olimpijskiego NRD przez MKOl, które nastąpiło w 1965 r. Badacze zajmujący się tą tematyką zgodnie podkreślają znaczenie sukcesu sportu wyczynowego dla procesu politycznego uznania suwerenności państwowej NRD.

Osiągnięcie najważniejszego celu energetycznej dyplomacji spowodowało zmianę priorytetów w polityce sportowej, powiązanej ściśle z polityką zagraniczną. Nieodmiennie jednak wśród zadań stawianych przed działaczami i sportowcami znajdowało się m.in. dążenie do udowodnienia w bezpośrednim współzawodnictwie sztandarowego hasła propagandowego o wyższości ustroju socjalistycznego nad kapitalistycznym. Szczególnego znaczenia w tym kontekście nabrały stosunki niemiecko-niemieckie. W rywalizacji z RFN należało wykazać wyższość rozwiązań przyjętych w NRD. Areną realizacji tych planów były największe imprezy sportowe świata, przede wszystkim igrzyska olimpijskie, cieszące się chyba największym zainteresowaniem kibiców.

Już pierwszy samodzielny start ekipy NRD na letnich igrzyskach olimpijskich w Meksyku w 1968 r. okazał się sukcesem: reprezentacja

zajęła 5. miejsce w klasyfikacji medalowej, ustępując jedynie Stanom Zjednoczonym, Związkowi Radzieckiemu, Japonii i Węgrom, a wyprzedzając m.in. Francję i Wielką Brytanię, a przede wszystkim drugie państwo niemieckie, które uplasowało się na 8. pozycji.

Szczególne znaczenie w kontekście rywalizacji niemiecko-niemieckiej miały igrzyska olimpijskie w Monachium. Zwycięstwa sportowe nad reprezentacją RFN, odniesione na tak prestiżowej imprezie na terenie przeciwnika, nabierały szczególnego wydźwięku. Temu celowi, który w myśl założeń kierownictwa partyjnego miał nie tylko sportowy, ale również – a może przede wszystkim – polityczny wymiar, podporządkowany został cały wysiłek wszystkich struktur wschodniemieckiego sportu. Monachijskie igrzyska potwierdziły wzrastającą przewagę NRD, która zdobyła 66 medali (w stosunku do 40 zdobytych przez reprezentantów RFN) i zajęła 3. miejsce w klasyfikacji medalowej, za ZSRR i USA.

Kolejne igrzyska potwierdziły coraz lepszą pozycję wschodniemieckiego sportu, przynosząc dalsze wspaniałe rezultaty sportowców z emblematami „DDR” na strojach. Zawody w 1976 r. w Montrealu zakończyli oni z wynikiem 90 zdobytych medali (w tym 40 złotych), w 1980 r. w Moskwie – 126 medali (47 złotych), a w 1988 r. w Seulu – 102 medali (37 złotych). Wyniki te dały ekipie olimpijskiej NRD 2. miejsce w klasyfikacjach medalowych. Należy jednak zaznaczyć, że nie wszystkie imprezy miały jednakową rangę i takie samo znaczenie. Na igrzyskach w Moskwie nie pojawiła się – w proteście przeciwko interwencji w Afganistanie – część reprezentacji państw zachodnich (m.in. RFN), natomiast kolejne igrzyska rozgrywane w Los Angeles w 1984 r. zostały w drodze rewanżu zbojkotowane przez państwa bloku wschodniego (poza Rumunią).

Jeszcze większe sukcesy reprezentacja NRD osiągała w trakcie zimowych igrzysk olimpijskich. Na olimpiadach w 1972 r. w Sapporo, w 1976 r. w Innsbrucku, w 1980 r. w Lake Placid i 1988 r. w Calgary drużyna NRD uplasowała się na 2. miejscu w klasyfikacji medalowej, pokonawszy nie tylko RFN, ale nawet tradycyjne potęgi w sportach zimowych (Szwecję, Norwegię, Finlandię,

Austrię i Szwajcarię), a uległszy jedynie Związkowi Radzieckiemu. Najbardziej spektakularnym osiągnięciem wschodniemieckiej reprezentacji w sportach zimowych było zwycięstwo w klasyfikacji medalowej na igrzyskach w Sarajewie w 1984 r.

NRD dzięki osiąganym rezultatom zyskała powszechnie opinię „kraj sportowych cudów”. Sukcesy enerdownskich sportowców miały wiele przyczyn. Dużą rolę odegrały tu czynniki polityczne oraz społeczno-kulturowe. W systemie sportowym NRD niemożliwe było istnienie niezależnych od rządzącej partii instytucji kierujących sportem – był on w pełni scentralizowany i poddany kontroli władzy państwowej. Autorytarne struktury umożliwiały podejmowanie działań, które w normalnie funkcjonującym systemie demokratycznym nie byłyby możliwe. Potwierdza to choćby reforma z 1969 r., która koncentrowała zasoby państwa na wybranych dyscyplinach. Zakładała ona podział różnych gałęzi sportu na dwie kategorie: „Sport I” oraz „Sport II”, bardziej bądź mniej wspieranych przez państwo, przy czym jednym z najważniejszych kryteriów ich klasyfikacji były szanse na olimpijskie medale. Z listy preferowanych dziedzin wyeliminowano te najkosztowniejsze (przede wszystkim sporty zespołowe, jak np. koszykówka czy piłka wodna), które – przy znacznych nakładach materialnych – nie obiecywały wystarczająco dużej liczby medali, i zdegradowano je do kategorii „Sport II”.

Za pomocą reformy strukturalnej i ogromnych (jak na warunki NRD) nakładów finansowych rozwijano inne rodzaje działalności prowadzące do rozwoju sportu wyczynowego. Dużą rolę odegrał tu doskonały system wyszukiwania talentów, stworzony w oparciu o sieć szkół sportowych, przez której sito nie pozwalano prześliznąć się żadnemu utalentowanemu dziecku. Ich budowa rozpoczęła się w 1952 r.; w każdym okręgu NRD powstała przynajmniej jedna szkoła tego typu. Aby zapobiec niebezpieczeństwu przeoczenia uzdolnionego sportowo dziecka, w 1973 r. przygotowano wytyczne dotyczące modyfikacji centralnego systemu wyszukiwania talentów – program Jednolite Wyszukiwanie i Wybór (Einheitliche Sichtung und Auswahl – ESA). Pierwszy etap

rekrutacji odbywał się już w klasach I–III szkoły podstawowej, a kolejny, sprawdzający – w klasie VIII. Szczególną uwagę zwracano na uczniów wyróżniających się wzrostem lub budową fizyczną. Dzieci sprawdzano pod względem danych antropometrycznych oraz poddawano specjalistycznym testom wysiłkowym. Wszystkie dane notowano w specjalnych formularzach, które były następnie analizowane i interpretowane przez specjalistów z zakresu różnych dyscyplin sportowych.

Istotne znaczenie dla uczynienia z NRD potęgą sportowej miało systematyczne i masowe stosowanie najnowszych zdobyczy nauki. Podwaliny tej dziedziny położono wraz z otwarciem w 1950 r. Niemieckiej Wyższej Szkoły Kultury Fizycznej w Lipsku. Bardzo dużą wagę przykładano w niej głównie do doskonalenia metod treningowych. Świetnie zorganizowany i ciągle udoskonalany system szkolenia z czasem stał się niedoścignionym wzorem nie tylko dla innych państw socjalistycznych, ale również dla państw zachodnich, łącznie z RFN. Nauka wprowadzała do sportu także najnowocześniejsze rozwiązania techniczne.

Bez wątpienia do sukcesu sportowego NRD istotnie przyczyniło się niedozwolone wspomaganie farmakologiczne, co rzuca największą cień na wschodnioniemiecki sport. Warto jednak zaznaczyć, że doping nie był wyłącznie domeną NRD. Wiele państw, w tym również drugie państwo niemieckie, choć w znacznie mniejszym stopniu, borykało się z tym problemem. Fenomen ernerdowskiego dopingu polegał na tym, że we wschodnioniemieckim państwie doprowadzono do powstania centralnego, sterowanego przez instytucje państwowe systemu rozwijającego tę sportową patologię. Do tego celu wykorzystywano wszystkie zasoby państwa. Po zjednoczeniu Niemiec i otwarciu archiwów okazało się, że wielu znanych sportowców wschodnioniemieckich swoje sukcesy zawdzięcza nie tylko wytężonej pracy na treningach, ale również intensywnemu, niedozwolonemu wspomaganiu farmakologicznemu.

Nie sposób jednak przecenić również roli samych sportowców i trenerów – bez ich osobistego zaangażowania osiągnięcie tak spektakularnych

rezultatów byłoby niemożliwe. Pozyskanie dużej liczby trenujących na najwyższym światowym poziomie zawodników wymagało stworzenia odpowiedniego systemu motywacyjnego. Przy ograniczonych możliwościach indywidualnego rozwoju, jakie panowały w NRD, sport stał się jedną z dróg osobistego sukcesu. Zawodnicy uprawiający najpopularniejsze dyscypliny uzyskiwali szczególny status społeczny, który zapewniał im nie tylko uwielbienie kibiców, ale też przywileje związane głównie z poprawą sytuacji materialnej, co w przypadku warunków bytowych panujących w państwach „realnego socjalizmu” miało ogromne znaczenie. Wysoka pozycja społeczna sportowców w NRD była jednak związana z koniecznością pełnego podporządkowania się zwierzchnikom, a także poddania się permanentnej kontroli ze strony służby bezpieczeństwa, owianej złą sławą Stasi.

Wszystkie te czynniki doprowadziły do niebywałego rozwoju wschodnioniemieckiego sportu. Państwu, które liczyło zaledwie 17 milionów mieszkańców (czyli mniej więcej jedną trzecią liczby mieszkańców RFN), udało się nie tylko osiągnąć zakładany cel – pokonać odwiecznego rywala RFN, ale też dorównać poziomem największym potęgom sportowym świata: Związkowi Radzieckiemu i Stanom Zjednoczonym, a nawet je wyprzedzić.

Rozbudowany wschodnioniemiecki system sportowy zdecydowanie różnił się od innych obszarów funkcjonowania ernerdowskiego państwa, znacznie przewyższając rozwiązania stosowane w RFN. Po zjednoczeniu Niemiec wiele rozwiązań funkcjonalnych „krajów sportowych cudów” zostało przejętych – przy zastosowaniu demokratycznych ram organizacyjnych – przez struktury zachodnioniemieckie, a wiedza i umiejętności zawodników i trenerów były z powodzeniem wykorzystywane w wielu dyscyplinach sportowych zjednoczonych Niemiec.